

Lisztóczy László

Wass Albertről – józanul és tárgyilagosan

Tisztelt Hallgatóink!

Mai összejevetelünk, Wass Albert előtti tisztelgésünk időszerűségét és fontosságát nemcsak a kerek trianoni évforduló, hanem az a torz indulatoktól sem mentes vita is növeli, amely a legújabb NAT dokumentum közreadása után támadt föl ismételten az erdélyi író megítéléséről.

Engem különösen fölháborított az a magyartanár, aki táblát tartott a kezében a következő felirattal: „Fasiszta írókat nem tanítok”.

Kedves Kolléga! Tisztelettel közlöm Önnel, hogy fasiszta író nincs! És kommunista író sincs! Csak jó író van és rossz író van! Mi magyartanárok a jó írók népszerűsítésére és nem gyalázására szegődtünk. Wass Albert pedig jó író.

Ideje volna megszakítani végre azt a végiggondolatlan és szégyenteljes magyar hagyományt, hogy a politikusok embertelenségeiért, baklövéseiért az írókon verjük el a port. Hitler és Szálasi bűneit ne Wass Alberttől és Nyirő Józseftől kérjük számon! Magánemberként, politikai és közéleti szereplőként tévedhettek, csapdába eshettek, de szépirodalmi műveikben ennek nincs nyoma. Az a néhány esztendő pedig, amelyet a két évtizedes romániai kisebbségi sors megaláztatásai után az anyaország állampolgáraként átéltek, és amikor szülőföldjüket, Erdélyt féltve józan ítélőképességüket is elvesztették, egyébként sem írhatja felül mindazt, amit előtte és utána történt.

Zelk Zoltán 1949-ben *A hűség és a hála éneke* című művével hódolt Sztálin vélt nagysága előtt. Könyvtáram egyik kuriózuma az az antológia, amely Rákosi Mátyás 60. születésnapjára jelent meg *Magyar írók Rákosi Mátyásról* címmel. A korabeli magyar írók és költők színe-java szerepel benne. Tőlük kérjük számon Sztálin és Rákosi bűneit? Attól a Zelk Zoltántól például, aki nagy árat fizetett korábban elkövetett botlásaiért: az 1956-os forradalomban és szabadságharcban tanúsított magatartása miatt börtönnel sújtották. Zárkájából szabadulva tudta meg, hogy a felesége már nem a közös otthonukban várja: egy héttel a hazatérése előtt temették el. Másnap az édesanyját is elvesztette. Mielőtt elítélnék, kérem, szíveskedjenek elolvasni *Sirály* című, a feleségét sirató gyászdalát.

Félreértés ne essék: nem kívánom tagadni vagy mentegetni azokat a – részben naivitásból vagy illúziókból fakadó – vétkeket, amelyeket az említett írók elkövettek. Csupán az irodalom, a művészet belső rendjére, törvényeire hivatkozom, magukat a műveket és az alkotói pályák egészét tartom szem előtt, kötelező empátiával ítélve meg a történelmi ember tévelygéseit és botlásait.

Vég nélkül idézhetnénk régebbi és más jellegű példákat is. Számos író elítélhetnénk, ha a magánéletükben vájkálnánk. Ne olvassuk például Janus Pannoniust, a nagyváradi kanonokot és pécsi püspököt latinul írt verseinek arcpirító erotikája miatt? Balassi Bálintot se magatartásának a reneszánszra oly jellemző, élvhajász gátlástalanságai miatt? Égessük el Ady Endre köteteit, mert olykor a pohár fenekére nézve enyhítette az alkotómunkával együtt járó feszültségeket? És Csáth Gézáét is, mert a drog a téboly szédítő mélységeibe taszította?

Az egri főiskola irodalmi tanszékén közel negyedszázadon át tanítottam esztétikát. Érvelő, elemző igénnyel beszéltem például arról, hogy az irodalmi-művészeti alkotások megítélésében az esztétikai szempontok az elsődlegesek és a mérvadóak, minden egyéb szempont másodrendű, természetesen a politikai és a világnézeti is. Wass Albert megítélése nem a műkedvelő politikusok és a témaszegény újságírók dolga, hanem az irodalomtudósoké.

Debreceni professzorom, Bán Imre – aki az egri Dobó István Gimnáziumban érettségizett – mondta egyszer, hogy „a költemény mindenekelőtt – költemény, amely abban a formában hat, ahogy megjelenik”.

Ugyanezt Wass Albert fő műfajáról, a regényről is elmondhatjuk. Írói jelentősége mellett olyan kiválóságok tanúskodnak, mint Kós Károly, Babits Mihály, Láng Gusztáv egyetemi tanár, József Attila-díjas, a Magyar Érdemrend aranykeresztjével kitüntetett irodalomtörténész és kritikus, az irodalomtudományok kandidátusa vagy Márkus Béla, a debreceni tudományegyetem professzora, Széchenyi-díjas irodalomtörténész és kritikus, az irodalomtudományok kandidátusa.

Kós Károly mint az erdélyi Helikon-mozgalom egyik legkiválóbb írója és szervezője, mondhatni mindenese került ebbe a névsorba. Wass Albertet Dsida Jenővel együtt a Helikon-mozgalom második nemzedéke legnagyobb tehetségének, ígéretének tartották. Wass Albertet prózaíróként, Dsida Jenőt pedig költőként. Kós Károly is a tisztelőik és a pártfogóik közé tartozott.

Babits Mihály, a *Nyugat* című, demokratikus és liberális elveket valló, polgári humanista folyóirat fejedelme, a Baumgarten-díj kurátora kétszer is Baumgarten-díjban részesítette Wass Albertet. Az egyiket első nagy regényéért, a *Farkasveremért* kapta, amelyben éles kritikával ábrázolta a saját osztályát, az erdélyi arisztokráciát, annak oblomovi restségét.

Wass Albert párját ritkító népszerűségének egyik legfőbb indítékát, titkát sorsa gazdagságában, összetettségében és látásmódja, világképe ezzel összefüggő sajátosságaiiban jelölhetjük meg. Egymást váltva, egymással összefonódva élte át a többségi, a kisebbségi és az emigráns sorsot. Mindezt tovább árnyalja, hogy az első – még gyermekkorában megismert – többségi sorsot a kisebbségi lét, a másodikat pedig – mely 1940-ben, Észak-Erdély hazatérésével vált valósággá – egy individuális szempontból még tragikusabb sors: a hontalanság, a számkivetettség

követte pályáján. Ebben a sorsgazdagságban és sorsgyarapodásban s a vele járó szellemi kitágulásban rejlik a Wass-életmű értékének, hatásának talán a legkézenfekvőbb magyarázata.

Tömörödik és szimbólummá teljesedik benne a XX. századi magyar értelmiségi sors.

A legfőbb vád vele szemben a rasszizmus, a kirekesztés vádja. Őt, *A funtineli boszorkány* szerzőjét részesítik ebben a rágalomban, melynek a főszereplője, Nuca egy román, boszorkányosan szép havasi lány. A regényt Tamási Áron *Ábel a rengetegben* című regényével állítják párhuzamba: ez is az erdélyi havasok világában játszódik, főhőse Ábel női és román megfelelője. A gyönyörű hajadon egyszerre látta a múltat, a jelent és a jövőt, ha az emberek szemébe nézett. Megjósolta az esőt, a szárazságot, a szelet. Sokáig csak az erdők és hegyek, a természet törvényének hódolt. Se írni, se olvasni, se számolni nem tudott, de egész szívével szerette a Mindenhatót, és idővel egy titokzatos messzeségbe nyíló kapu tárult föl előtte. A belső bizonyosság, ez a „másik tudás” fokozatosan született meg benne, s a rejtélyes hatalom átalakította, megerősítette. Ösztönlényből tudatos és „nagy akaratú” asszonnyá változott, akire a jók szentként, a rosszak pedig boszorkányként tekintettek.

Személyében Wass Albert a magyar regényepika egyik legeredetibb és legrokonoszevesebb hősnőjét teremtette meg.

Ugye emlékeznek rá, hogy a mű igen előkelő helyezést ért el a legszebb magyar regényért néhány éve lezajlott vetélkedésben, melyből az *Egri csillagok* került ki győztesen?

Ez a mű sokatmondóan illusztrálja Wass Albert regényeinek talán a legfőbb jellegzetességét és értékét. Erre a jellegzetességre Láng Gusztáv mutatott rá a leghangsúlyosabban a kolozsvári *Korunk* hasábjain a Wass Albert-regényeket méltató tanulmányában. Fejtegetése a magyar regénytörténet folyamatában jelöli ki helyét és jelentőségét. Már a *Farkasveremben* is megfigyelhetjük, hogy Wass Albert kitágította a közvetlenül megélt valóság határait, magától értetődően fűzte egymásba a reálist és az irreálist, a valószerűtlenben is képes volt felmutatni a valószerűt, a lét törvénye, logikája szerint valót és a csodát, átlépve és megsemmisítve a közöttük húzódozó határokat. *Elvész a nyom* vagy *Hagyaték* című regényeiben például az evidencia fokán társítja a létezés emberi és isteni, materiális és spirituális dimenzióját, az alakokat egyszerre helyezi el konkrét történelmi közegben és lendíti át az időtlenség, a végtelenség, a mindenhatóság birodalmába. *A Hagyaték* igazságtevő, az erkölcsi világrendet megtestesítő főhőséről aligha tudjuk eldönteni, hogy ő egy bölcs öreg székely, mindentudó sámán vagy maga az Isten. Wass Albert mágikus realizmusa voltaképpen Arany Jánosnak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc vérbe fojtása után feltámadó hitéhez illesztett formát: „Nem mindig ember, aki sorsot intéz”.

Láng Gusztávéhoz hasonló szellemben és következtetésekkel értékelte Wass Albert munkásságát Márkus Béla professzor is.

Egyesek számára kimondatlanul is a legnagyobb túske a Wass Albert-életműben, hogy megalkotója szenvedélyesen hitt a nemzetenkénti eredetiség herderi eszméjében, osztozott Babits Mihály hitében, hogy minden nemzet külön szín az emberiség freskóján, külön hang az emberiség koncertjében. Az egész emberiség ellen vétkezik tehát, aki ezt a színt halványítani, ezt a hangot halkítani akarja. A lét Istentől megszabott törvényével és parancsával szegül szembe, aki megtagadja a világ eredendő polifóniáját, Tamási Áron metaforikus intelme szerint: a hegyeket egyenlővé teszi a sík földdel, hogy magának zugot soha, sehol ne találhasson.

Ma, amikor az otthontalanság, a gyökértelenség, a jelentéktelenség senkiföldjére, az elvontságok lakhatatlan pusztaságába kívánnak minket taszítani, és el akarják rabolni tőlünk a szülőföldet, a hazát, az élni segítő és megtartó emberi közösségek melegét a disznófejű Nagyúr szolgalelkű alattvalói, szeretném én is megismételni Kós Károly, Babits Mihály, Láng Gusztáv s a többiek – immár a lét és nemlét kérdéseit is érintő – tanúságtételét.

Wass Albert régóta az első számú céltáblája az agresszív kozmopolitizmus támadásainak. A mi küzdelmeinknek viszont – melyet a világ sokszínűségéért, nemzetünk megmaradásáért folytatunk – az egyik szószólója, ösztönzője volt és maradt.

Tekintélye és rangja – ahogyan az a hasonló esetekben is lenni szokott – az őt ért méltatlan, egyoldalú és túlzó támadások intenzitásával egyenes arányban növekszik.

(Elhangzott 2020. február 28-án az andornaktályai Művelődési Házban megrendezett Wass Albert-megemlékezésen)